

Marie Louise Odgaard Møller

Introduktion: Løgstrup og Kant

Forlaget Klim påbegyndte for et par år siden det vigtige arbejde at nyudgive størstedelen af K.E. Løgstrups værker inden for den næste årrække i en serie med titlen *Løgstrup Biblioteket*. Udover udgivelserne, der alle er forsynet med et nyt efterskrift, vil også kommentarer til Løgstrups hovedværker og forskellige monografier og antologier om bestemte temaer inden for Løgstrups tænkning blive udgivet. Hvad der indtil videre er udkommet, og hvilke udgivelser, der står lige for, kan ses påKlims hjemmeside.¹ Hver ny udgivelse markeres desuden med et Løgstrup-seminar. Løgstrup-seminarerne bliver til i et samarbejde mellem Løgstrup Arkivet, Det Teologiske Fakultet og Institut for Filosofi og Idéhistorie, Aarhus Universitet samt forlaget Klim. Således blev der d. 28. august 2009 holdt et tværfagligt seminar for fulde huse på Det Teologiske Fakultet om ”Løgstrup og omverdenen” i anledning af udgivelsen af David Bugges *Løgstrup og litteraturen* og nyudgivelsen af Løgstrups *Kants kritik af erkendelsen og refleksionen* (1970), som Peter Aaboe Sørensen har skrevet efterskrift til. Også Slagmark markerer sidstnævnte udgivelse med dette intermezzo om Løgstrup og Kant.

Der kan næppe herske tvivl om, at Løgstrups filosofiske tanker bliver til som et opgør med noget; særligt med det, han senere i sit forfatterskab benævner *det erkendelsesteoretiske vrangkompleks* (Løgstrup 1976: 111, jf. Løgstrup 1987: 159). Efter gymnasiet, som han afsluttede i 1923, begyndte Løgstrup at studere ved Københavns Universitet, hvor han havde Frithiof Brandt som underviser i filosofi. Brandt repræsenterer, som de fleste i hans samtid, en bevidsthedsfilosofi, der har forbindelse til Immanuel Kants erkendelsesteori. Eller, kan man spørge, er det *nykantianernes* erkendelsesteori, den har en sammenhæng med? Denne skelnen mellem Kant og kantianismen er et af de springende punkter, når man vil forsøge at besvare spørgsmålet om Løgstrups forhold til Kant. Det er en vigtig og interessant problematik, der har optaget mange i tidens løb. Spørgs-

målet kan stilles på forskellige måder: Er Løgstrups forhold til Kant et ensidigt opgør? Er Løgstrup positivt afhængig af Kant i udformningen af sin epistemologi, etik og æstetik? Kan Løgstrups tanker begribes uafhængigt af Kant som forudsætning, det være sig en positiv eller en negativ? Og, som allerede nævnt, er det desuden vigtigt at have sig den afgørende forskel for øje, der er mellem Kant og (ny)kantianismen. Svarene på ovenstående spørgsmål vil nemlig ikke nødvendigvis være de samme, hvis 'Kant' bliver udskiftet med 'kantianismen'.

Som bekendt bliver fænomenologien Løgstrups alternativ til erkendelsesteorien. Denne metode har stor indflydelse på alle dele af hans forfatterskab; det være sig det filosofiske, det etiske, det æstetiske og det teologiske. Inden den formuleres eksplicit hos ham, foretager Løgstrup dog et utvetydigt opgør med den transcendentalfilosofiske idealisme, dvs. netop med nykantianismen, i sin doktordisputats fra 1942: *Den erkendelsesteoretiske Konflikt mellem den transcendentalfilosofiske Idealisme og Teologien*. Her anfører Løgstrup altså selv nykantianerne, ikke Kant, som opgørets adressat. Konflikten med teologien gælder to områder: For det første nykantianernes bagvedliggende livsforståelse, som Løgstrup karakteriserer som *profan*. For det andet deres konception af erkendelsen som entydigt *monologisk* funderet; dvs. som en erkendelse, der er ude af stand til at definere, hvad der foregår i *dialogen* mellem to personer og dermed også i kristendommens tale om menneskets erkendelse af Gud. Hovedårsagen til konflikten skal nærmere bestemt søges i nykantianernes forståelse af, at erkendelse foregår ved, at et aktivt subjekt står over for et passivt objekt, og at al erkendelse begynder med, at subjektet aktivt former objektet i sin erkendelse, eller at bevidstheden simpelthen frembringer sig selv i erkendelsen. Det er altså subjekt-objekt-skemaet i en transcendentalfilosofisk idealistisk udgave, herunder den ensidige vægt på subjektets skabende rolle i erkendelsen, som Løgstrup efter eget udsagn gør op med i disputatsen.

Selvom Løgstrups opgør i disputatsen utvetydigt er rettet mod nykantianerne, har det været omdiskuteret – og er det stadig – om ikke Kant selv spiller en selvstændig rolle som ”modstander”, ikke mindst i Løgstrups kosmo-fænomenologi, dvs. i hans fire værker med undertitlen *Metafysik I-IV* (1976-84). Især er det Løgstrups påstand om sansningens afstandsløshed, der er omdiskuteret. Løgstrups forståelse af sansningen, som en lige så gyldig vej til erkendelse som forståelsen, optager da også både Svend Andersen og Ole Jensen i deres artikelbidrag til dette intermezzo. Ole Jensen tager udgangspunkt i den aktuelle debat om klimaet, der kulminerede i december 2009 med det stort anlagte internationale klima-topmøde i København, og spørger: ”Hvorfor kradser klimakrisen ikke mere, end den gør? K.E. Løgstrups opgør med nominalismen og kantianismen”. Jensens hovederinde er at godtgøre, at det er nominalismens og kantianismens altoverskyggende indflydelse på vores levevis, der gør, at vi

har et ”brutalt natursyn”, som har skabt klimakrisen. Vi anser kun naturen for at være vores *omgivelse*, som vi som ressource kan bruge af hæmningsløst, mens forståelsen af naturen og af universet som *ophav* er gået tabt. Med Løgstrups ord vil det kræve ”det muligvis umulige, at lade vor holdning svinge 180° om dens egen akse” (Løgstrup 1982: 9) at kunne indse dette. Jensens artikel gengiver Løgstrups opgør med kantianismen og nominalismen, og skitserer det alternativ, Løgstrup formulerer via sin fænomenologiske tilgang, som en anvisning på en mulig farbar vej for denne holdningsændring; en holdningsændring som Jensen anser for absolut nødvendig. Selvom artiklens overskrift indikerer, at det er *kantianismen*, Løgstrup gør op med, så skriver Jensen, at det er mod *Kant* selv, at Løgstrups påstand om sansningens afstandsloshed formuleres. Mens der i artiklen ikke er nogen tvivl om, at *Kant*/kantianismen er den negative baggrund, som størstedelen af Løgstrups tanker bliver til op imod, så står spørgsmålet om rollefordelingen mellem *Kant* selv og (ny)kantianerne i opgøret altså stadig åbent.

I Svend Andersens artikel ”Naturen erkendt af *Kant* og Løgstrup – hvor stor er forskellen?” åbnes for et mere positivt syn på Løgstrups forhold til *Kant*. Forholdet bør ifølge Andersen ses som andet og mere end et entydigt modsætningsforhold: For det første er det *Kants* problemstillinger, der et langt stykke hen ad vejen bestemmer Løgstrups egne filosofiske tanker. For det andet er det også muligt at tale om, at Løgstrup visse steder ligefrem følger *Kant*. Som eksempel på det første peger Andersen på Løgstrups behandling af *Kants* begreber om den begrebslige erkendelse og sansningen. Denne behandling gør, at Løgstrup i *Metafysik I-IV* fremhæver to elementer i erkendelsen: den sproglige forståelse og den afstandsløse sansning. *Kant* fungerer således her som den positive baggrund eller katalysator for Løgstrups udvikling af egne prægnante tanker.

I forbindelse med en gennemgang af *Kants* anvendelse af formålstanken i naturen fremfører Andersen et eksempel på, at Løgstrup også kan følge *Kant* i hans tankegang: Andersen foretager en interessant sammenligning af Løgstrups begreb om ”den analoge orden” og *Kants* tanke om naturformålens formdannende kraft, og viser, at intentionen bag begge tænkeres overvejelser er, at naturen skal tænkes sådan, ”at man uden reduktionisme kan opfatte mennesket som fornuftigt og meningssøgende væsen som del af naturen”. Løgstrups begreb om den analoge orden indebærer en opfattelse af naturen som kendetegnet ved en selvorganisering eller en selvregulering, der ikke kan forklares kausalt. Samme grundtanke gør sig gældende i *Kants* tanke om, at levende organismer i naturen forudsætter en formende kraft, der ikke kan forstås ud fra en mekanisk forklaring af den levede natur. Formålmæssigheden i *Kants* overvejelser er med Løgstrups ord ikke at forstå som ”en kategori, så-

dan som kausalitet er det, men er en idé” (Løgstrup 1984: 143). Således er der, ifølge Andersen, hos Kant såvel som hos Løgstrup tale om, at disse overvejelser over naturen indebærer metafysiske og religiøse overvejelser. Løgstrup henfører selvreguleringen til det, han kalder en ’selvregulerende magt’. Men ”Også for Kant rummer denne naturbetragtning en tanke om, at mennesket kommer ’nogen’ ved”. Mens der for Andersen således er overensstemmelser på væsentlige punkter i Løgstrups og Kants tanker om naturen, er der også et springende punkt, hvor Løgstrup ikke kan følge Kant. Selvom grundmotivet i Kants etiske tænkning om mennesket som formål i sig selv spiller en stor rolle i Løgstrups tænkning, så får dette ikke Løgstrup til at konkludere, at alt andet dermed har mennesket som formål. Løgstrup er altså ikke enig i den placering, Kant tildeler mennesket i forhold til naturen og universet.

I Anne Marie Pahuus’ artikel ”At forstå med kroppen – udvalgte dele af Løgstrups kritik af Kant” er det også Løgstrups fremhævelse af sansningen som en lige gyldig vej til erkendelse ved siden af den fornuftige og forstandsmæssige forståelse, der er i centrum. Pahuus peger på to områder af Løgstrups tænkning, hvor inddragelsen af det sansbare spiller en afgørende rolle, og hvor denne inddragelse netop kan læses som en udfoldelse eller gennemtænkning af det, man med Kants erkendelsesteori bliver blind for. Det drejer sig om Løgstrups sprogfilosofi og hans æstetik. Løgstrups opgør med Kant på disse områder skal således forstås som en frugtbar baggrund for udviklingen af hans egen tænkning, og sprogfilosofien og æstetikken bør ifølge Pahuus ses som ”filosofiske gennemtænkninger af det erkendelsesteoretiske vrangkompleks’ blindhed”.

I sin sprogfilosofi peger Løgstrup på den åbenhed eller vidde, der er indeholdt i sproget og som har med den sanssemæssige strukturering af sproget at gøre. Løgstrup vil således gøre op med Kants hierarkisering af bevidsthedens strukturering, hvor fornuften og forstanden tildeles de øverste pladser i hierarkiet – på bekostning af bl.a. det sansbare. Løgstrups påstand er, at det sansbare er afgørende for vores forståelse af såvel tale- som skriftsprog. Ved det sansbare i sproget skal forstås bl.a. den sproglige artikulation, tonen, brugen af metaforer samt Løgstrups teori om talens ’fiktive rum’. Mennesket forstår og erkender altså ikke kun og ikke først og fremmest ved hjælp af fornuft og forstand, dvs. rationelt – hvor mesterligt end dette er beskrevet af Kant. På sprogets område erkender vi grundlæggende også ud fra ganske andre antagelser og iagttagelser: ”man [kan] se på sammenstillingen af ord, der i deres lydige klang forhøjer hinanden f.eks. gennem gentagelse af vokaler. Det materiale sansbare er ikke kun sprogets lyd og klang; det er også synet og indtrykket af naturen”. Løgstrups påpegning af dette i sin sprogfilosofi kan ifølge Pahuus også beskrives som overgangen fra en transcendentalfilosofisk *idealisme* til en transcendentalfilosofisk *realisme*, hvorfor Løgstrups opgør må ses som et op-

gør med *idealismen*, ikke med transcendentalfilosofien som sådan.

I Løgstrups æstetik er det særligt koblingen af kunsten med etikken, der er opstået i et opgør med Kant. Opfattelsen af fantasien og forestillingsevnen er her afgørende, og ikke overraskende karakteriseres disse af Løgstrup som udslagsgivende for vores forståelse. ”Til kunstens etiske betydning hører nemlig en rehabilitering af en fantasibåren forståelse, hvormed man umiddelbart forstår andres følelsesliv”. Løgstrup henter dog også noget positivt i Kants æstetik, nemlig den æstetiske smag, der hos Kant rummer en direkte og umiddelbar tilgang til verden, og sætter os i forbindelse med andre væsener med smag. Den er derfor en *sensus communis*. En udfoldelse af det potentiale, der ligger i denne tanke hos Kant, sker i nogen grad hos Løgstrup, men i særlig grad hos Hannah Arendt, som Pahuus kommer ind på i slutningen af sin artikel.

Pahuus læser overordnet Løgstrups kritik af Kant som en positiv impuls til udviklingen af hans egne væsentlige og originale tanker. Hun skelner ikke mellem Kant og kantianismen i denne forbindelse.

På baggrund af denne lille appetitvækker for de tre artikler i Løgstrup-Kant-intermezzoet vil jeg ønske jer en rigtig god læselyst!

Noter

¹ Løgstrupbiblioteket på Klims hjemmeside, tilgængelig på:
http://klim.dk/logstrup_biblioteket.htm, [besøgt 26/2-2010].

Litteratur

- Løgstrup, K.E. (1942): *Den erkendelsesteoretiske Konflikt mellem den transcendental-filosofiske Idealisme og Teologien*, København: Samlerens Forlag.
- Løgstrup, K.E. (1970): *Kants kritik af erkendelsen og refleksionen*, København: Gyldendal.
- Løgstrup, K.E. (1976): *Vidde og prægnans. Sprogfilosofiske betragtninger. Metafysik I*, København: Gyldendal.
- Løgstrup, K.E. (1978): *Skabelse og tilintetgørelse. Religionsfilosofiske betragtninger. Metafysik IV*, København: Gyldendal.
- Løgstrup, K.E. (1983): *Kunst og erkendelse. Kunstfilosofiske betragtninger. Metafysik II*, København: Gyldendal.
- Løgstrup, K.E. (1984): *Ophav og omgivelse. Betragtninger over historie og natur. Metafysik III*, København: Gyldendal.
- Løgstrup, K.E. (1987): *Solidaritet og kærlighed. Essays*. København: Gyldendal.
- Løgstrup, K.E. (2009): *Kants kritik af erkendelsen og refleksionen*. Århus: Forlaget Klim.
- Sørensen, Peter Aaboe (2009): ”Efterskrift” i K.E. Løgstrup: *Kants kritik af erkendelsen og refleksionen*. Århus: Forlaget Klim, s. 109-125.